

першокласники. Діти мріяли про нього давно. Вони малювали у своїй уяві тихе, затишне місце, де незаймана краса природи доповнювалася б красою, створеною людськими руками. Учителі прагнули максимально посилити творчий елемент у праці найменших школярів. Для 7-8 річних вихованців було створено кілька робочих кімнат, у яких вони займалися конструюванням, ліпили, вишивали. Кожне трудове завдання було розраховане не лише на точне виконання вказівок педагогів, а й на виявлення ініціативи, творчості. Високо оцінюючи творчість молодших школярів, В. Сухомлинський писав: «Творчість дітей – глибока своєрідна сфера їхнього духовного життя, самовираження і самоутвердження, у якому яскраво виявляється індивідуальна самобутність кожної дитини. Цю самобутність неможливо охопити якимось правилами, єдиними й обов'язковими для всіх» [9, с. 54].

Ідея створення розвивального середовища «Школи радості» має прихильників і втілюється в практику масової школи в Україні, близькому і далекому зарубіжжі. Багато навчально-виховних закладів України працюють за особистісно орієнтовною моделлю навчання для дітей 6–7 років «Крок за кроком» [4].

Висновки і перспективи подальших розвідок напрямку. Великого значення набуває ідея створення шкільного середовища дитини, де цілеспрямовано й послідовно забезпечується цілісний процес фізичного, психічного, емоційного, морального та духовного розвитку особистості. Досвід створення розвивального середовища «Школи радості» В. Сухомлинського є основою для обґрунтування моделі взаємодії початкової школи із

дошкільним навчальним закладом у сільській місцевості для побудови єдиної змістової лінії щодо забезпечення поступового розвитку дитини в навчанні. «Дошкільний і молодший шкільний визначають майбутнє людини», – ці слова видатного педагога В. Сухомлинського підкреслюють важливість підготовки дитини до навчання в школі.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Выготский Л.С. Психология развития как феномен культуры / [под ред. М.Г. Ярошевского]. – М.: Педагогика, 1996. – 512 с.
2. Давыдов В.В. Теория развивающего обучения / В.В. Давыдов –М.: Педагогика, 1996. – 420 с.
3. Занков Л.В. Избранные педагогические труды / [сост. М.В. Зверева, Н.К. Индик, В.В. Занков]. – М.: Педагогика, 1990. – 424 с.
4. Крок за кроком. Теория і практика / К.: Міжнародний фонд «Відродження», 1999. – 210 с.
5. Монтессори М. Помогите мне сделать это самому / М. Монтессори. – М.: Карапуз, 2000. – 272 с.
6. Оврачук О.В. Теория и практика группового обучения в начальной школе Франции: дис. ...кандидата пед. наук:13.00.02 / Ольга Владимировна Оврачук – К., 1999. – 165 с.
7. Сірополко С. Дальтон-план у шкільному вихованні й навчанні / С. Сірополко. – Львів: вид-во «Взаємна поміч українського вчителства», 1928. – 35 с.
8. Степанов В.М. Инновационная школа: опыт организации единого образовательного пространства / В.М. Степанов // Монография. – Иркутск: ЗАО «Восточно-Сибирская издательская компания», 2000. – 152 с.
9. Сухомлинський В.О. Вибрані твори: у 5-ти т. / В.О. Сухомлинський. – К.: Рад. школа, 1977. – Т. 3. – 612 с.

УДК 37.018.2

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ УЧНЯ У ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ В.СУХОМЛИНСЬКОГО.

Ганна БЕЛАН (Херсон)

У статті розглядаються погляди В.О.Сухомлинського на основні аспекти формування творчої особистості, актуальність яких зумовлена сучасними соціальними трансформаціями. Розглянуто ідеї педагога-гуманіста щодо основних напрямів організації виховного впливу педагогів на розвиток творчих якостей учня, особливості побудови змісту освіти тощо у контексті наукового дискурсу вітчизняної педагогіки та психології ХХ століття.

Ключові слова: творчість, творча діяльність, навчально-виховний процес, освіта, виховний вплив.

В статье рассматриваются взгляды В.А.Сухомлинского на основные аспекты формирования творческой личности, актуальность которых обусловлена современными социальными трансформациями. Рассмотрены идеи педагога-гуманиста относительно основных направлений организации воспитательного воздействия педагогов на развитие творческих качеств ученика, особенности построения содержания образования и т.д. в контексте научного дискурса отечественной педагогики и психологии ХХ века.

Ключевые слова: творчество, творческая деятельность, учебно-воспитательный процесс, образование, воспитательное воздействие.

Сучасний розвиток українського суспільства на засадах гуманізації та демократизації позначено суттєвими змінами пріоритетів та цінностей в сучасній системі освіти,

характерною ознакою якої є поєднання історичного педагогічного досвіду з інноваціями. Побудова навчально-виховного процесу в сучасних загальноосвітніх навчальних закладах

на основі утвердження загальнолюдських і національних цінностей, здійснення особистісно орієнтованого підходу до дитини, формування молоді на засадах полікультурності спонукає до переосмислення освітнього простору сьогодення та історико-педагогічного досвіду вітчизняної школи, актуалізує звернення до витоків розвитку національної педагогічної думки.

Грунтовне, науково-об'єктивне, конструктивне дослідження вітчизняної педагогічної спадщини є не тільки характерною ознакою сьогоднішнього розвитку педагогічної науки, що забезпечує дотримання принципів єдності, системності і наступності, але й обов'язковою умовою вдосконалення і підвищення якісного рівня освіти України.

Однією з актуальних проблем розвитку національної системи навчання і виховання є активний пошук таких дидактичних підходів і засобів, які є максимально ефективними для досягнення сучасних освітніх цілей, пріоритетним серед яких є формування творчої особистості, діяльність якої характеризується високою пізнавальною активністю, самостійністю, ініціативністю, потребою у самовдосконаленні та наполегливістю у виконанні творчих завдань. Відтак, побудова навчально-виховного процесу у сучасних закладах освіти має ґрунтуватися на створенні сприятливих умов для виявлення та розвитку індивідуальних здібностей, природних нахилів та талантів дитини задля активізації її вищих потреб. Адже розвиток творчого потенціалу людини є важливою передумовою її самовизначення, активної професійної діяльності та успішної соціалізації. Дослідник у галузі психології В.Моляко у праці «Психологія вирішення школярами творчих завдань» (1983) зазначає:

«... В повсякденній практиці, а особливо в практиці засвоєння дитиною-дошкільником, школярем, молодим працівником нових понять, рішень, завдань, які є для нього новими, ми часто маємо справу якраз із творчістю, яка відображає процес створення для даного суб'єкта цінностей – у вигляді понять, знань, умінь, розв'язань завдання, створення деталей тощо» [2, с. 41]

В «Українському педагогічному словнику» творчість особистості визначається як продуктивна людська діяльність, здатна породжувати якісно нові матеріальні та духовні цінності суспільного значення. Творчість людини – комплексний феномен, багатогранне поняття, що пронизує всі сторони діяльності особистості і проявляється у всіх напрямках суспільної практики. У творчій діяльності особистості в органічній єдності переплелися і природний, і соціальний фактори: кожен від

народження має певний творчий потенціал, який виражений у задатках – типологічних якостях нервових процесів. В той же час творчість являє собою здатність людини із матеріалу, який становить дійсність, створювати (на основі пізнання закономірностей об'єктивного світу) нову реальність, яка задовольняє численним суспільним потребам.

Проблема формування творчої особистості засобами педагогічного впливу не є новою для науки. Вона посідає значне місце в дослідженнях провідних вітчизняних та зарубіжних науковців минулого і сьогодення. Значний внесок у розробку філософських та соціологічних аспектів теорії творчості зробили Г.Батищев, Г.Давидова, М.Каган, П.Кравчук, І.Кучерявий, Л.Сохань, А.Шептулін, Є.Шумілін та ін.; психологічні аспекти творчості представлені в працях Л.Виготського, В.Крутецького, О.Леонтьєва, В.Моляко, Я.Пономарьова, С.Рубінштейна та ін.; психолого-педагогічні проблеми формування творчої особистості, творчих здібностей, мотивів творчої діяльності досліджувалися І.Аверіною, В.Андрєєвим, Д.Богоявленською, А.Брушлінським, П.Енгельмеєром, В.Кан-Каликом, А.Маслоу, К.Тейлором, Е.Торренсом, В.Сухомлинським та ін.

Однак, не зважаючи достатню розробленість даної проблеми у педагогічній, психологічній, філософській, соціологічній науковій літературі, дискусійним на сьогодні залишається питання про механізми впливу на творчу активність особистості та можливості керування її пізнавально-творчим процесом.

Зрозуміло, що для вирішення цієї проблеми надзвичайно важливим є науково-об'єктивне вивчення вітчизняного науково-педагогічного досвіду, глибоке розуміння загальних ідей, принципів, розроблених видатними ученими минулого з метою їх переосмислення та творчого застосування, зокрема В.Сухомлинського.

Проблема формування високої духовності, моральності дитини, і, як наслідок, формування творчої особистості дитини у спадщині В.О.Сухомлинського посідає одне з провідних місць і не втрачає своєї актуальності і на сучасному етапі функціонування педагогічної науки. У контексті означеного питання констатуємо, що творчий розвиток дітей дошкільного і шкільного віку був предметом особливого педагогічного зацікавлення ученого, і найбільш системно розкрито у таких його працях як «Серце віддаю дітям» (1969), «Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості» (1969), «Народження громадянина» (1970), «Казки Школи під голубим небом» (1991) та інших.

Педагог був переконаний, що саме у ці періоди (дошкільний та шкільний) онтогенезу людини відбувається становлення світоглядних позицій, ціннісних орієнтирів, формування творчих якостей індивіду, адже дитинство є етапом найбільш інтенсивного розвитку людської особистості. Дитина не тільки накопичує знання, виробляє необхідні уміння та навички для успішної подальшої навчальної діяльності, але передусім формується її духовність, внутрішній світ, активна пізнавальна діяльність.

Дитинство є визначальним у формуванні творчих здібностей особистості, цей період становлення людини детермінується психологами як сенситивний до будь-якого виховного впливу. Саме тому для педагогів і батьків так важливо у ці роки бурхливого морального, інтелектуального, емоційного, фізичного, естетичного розвитку дитини не припуститися помилок, які у подальшому будуть мати непередбачувані наслідки.

Сучасні дослідники феномену творчості підкреслюють, що найважливішою властивістю творчої особистості є наполегливість у досягненні мети, впевненість у собі. Не поодинокі випадки, коли, навчаючись у школі, дитина поступово втрачає віру у свої сили, починає сумніватися у власній здатності відкрити щось нове. Поновити впевненість вони можуть за умов використання завдань зростаючої складності, творчих завдань, що передбачають максимальну самостійність школяра. Отже, організація навчання як процесу активного пізнання, тобто оптимальне поєднання репродуктивної діяльності з творчою, продуктивною є незамінним фактором формування самостійної, мислячої, творчої особистості.

На жаль, під час навчання в школі перед дитиною майже не постають завдання, вирішення яких сприяло б розвитку її творчих здібностей. Протягом навчання у школі творчі здібності дитини можуть не тільки перестати розвиватися, але й зникнути, якщо сучасна школа буде привчати дітей, в основному, до виконавчої діяльності, розвивати лише виконавчі здібності.

Загальновідомим є факт, що діяльність людини може бути відтворюючою (репродуктивною) та творчою (продуктивною). Психологічні основи творчого процесу і реорганізації накопиченого досвіду особистості у формуванні на його основі нових комбінацій була предметом наукового зацікавлення багатьох вітчизняних психологів Л.Виготського, В.Крутецького, О.Леонтьєва, В.Моляко, Я.Пономарьова, С.Рубінштейна та інших.

На особливу увагу заслуговує теорія психічного розвитку особистості, розроблена

Л.Виготським, ім'я якого досі залишається знаковим у вітчизняній і зарубіжній психологічній науці. Хоча його спадщина, ідеї, підходи в окремі історичні періоди розвитку психології (з 1936 по 1956 рр.) залишалася поза науковим дискурсом через ідеологізацію всіх сторін суспільного життя, а, відповідно, і наукового. Так, після сумнозвісної постанови ЦК ВКП(б) «Про педологічні перекурчення в системі наркомпросів» (4 липня 1936 р.), наукові ідеї та погляди Л. Виготського стали основною мішенню нищівної критики (О.І. Руднева «Про педагогічні перекурчення Л.Виготського»). Більшість його книг було вилучено, ім'я вченого цензори викреслювали з публікацій, а про перевидання його праць мова навіть йшла. Становище кардинально змінилося в період розквіту структурної лінгвістики і семіотики в СРСР, тобто з початку 60-х років. Саме тоді спадщина вченого отримала «друге життя», а його теорія психологічного розвитку особистості почала ґрунтовно вивчатися і популяризуватися.

У контексті нашого дослідження проблеми психологічних основ творчості дітей вважаємо доцільним звернутися до розгляду основних аспектів праці Л.Виготського «Уява и творчість в дитячому віці. Психологічний нарис» (1930), яка безумовно суттєво вплинула на розвиток наукового уявлення про феномен творчості у вітчизняній психологічній та педагогічній науках.

Саме у цій праці вченим було виокремлено таку складову психічного процесу, як значення уяви у творчій діяльності людини; зв'язок уяви з дійсністю; психологічний механізм творчої уяви; наявність творчого початку у повсякденному житті людей [1, с.6-12].

За твердим переконанням Л.Виготського саме творча діяльність людини робить її особистістю. Творчу діяльність, що базується на комбінуючих здібностях, психолог називав уявою або фантазією і пов'язував їх із мисленням. За допомогою уяви на основі трудової діяльності подумки здійснюється вихід людини за межі того, що безпосередньо сприймається. Особливого значення набуває розвиток активної уяви як відтворюючої (створення образу предмета, явища за його описом), так і творчої (створення нових образів, які реалізуються в оригінальних та суспільно значимих продуктах діяльності) [1, с.89]. Людина, у якої не розвинена творча уява, не може побачити щось нове у оточуючому її середовищі. Ось чому успіх творчості залежить від творчої уяви. Уява, як основа творчої діяльності, проявляється у всіх напрямках діяльності особистості. Завдяки її розвитку стає можливим художня, наукова, технічна, ігрова творчість.

Психологічний механізм уяви та пов'язаної з нею творчої діяльності спирається на зв'язок між фантазією та реальністю. Л.Виготський підкреслює, що уява і творча діяльність залежать від набутого людиною досвіду та емоційного зв'язку між уявою та реальністю [1, с. 12]. Уяву вчений трактував як можливість створення на основі набутого досвіду нових образів, що дозволяють планувати майбутні дії. Тому головною метою процесу навчання він вважав розвиток особистості, а не тільки придбання знань, умінь та навичок. Навчити творчості неможливо, проте творчу особистість можна розвинути, використовуючи певне поєднання методів і прийомів навчання і виховання, що дозволить реалізувати індивідуальні потреби та можливості кожної дитини. Педагогічно доцільна організація такого впливу дозволяє сформувати особистість, яка має нетрадиційне самостійне мислення, багатий духовний світ, уміє пізнавати, бачити навколишнє оточення, створювати щось нове, оригінальне, неповторне. Саме тому важливим завданням педагогів є створення належних педагогічних передумов для розкриття індивідуальних особливостей учня в загальноосвітніх навчальних закладах, задоволення навчальних та пізнавальних потреб особистості задля її ефективного розвитку, навчання та виховання.

Виходячи із предметного поля нашої публікації, розглядаючи основні ідеї та погляди В.О.Сухомлинського на виховання всебічно розвинутої творчої особистості зі стійкими ціннісними орієнтирами, констатуємо їх співзвучність із положеннями психологічного розвитку особистості Л.Виготського, зокрема у аспекті важливості розвитку дитячої уяви, фантазії та мислення, особливо у молодшому шкільному віці. Слід зазначити, що цей період визначено Василем Олександровичем як один із найважливіших етапів людського життя для формування творчих здібностей учня. Яскрава уява, розвиненість емоційної пам'яті, відсутність власного життєвого досвіду, полярність уявлень про людські вчинки зумовлюють таку специфіку організації виховного впливу на дитину молодшого шкільного віку, яка має змусити педагога виважено враховувати усі фактори середовища, що оточують дитину. Надзвичайно важливо у формуванні творчих здібностей молодшого школяра, стверджував педагог, викликати у малюка емоційне ставлення до дійсності. Спираючись на багату дитячу фантазію та уяву, емоційність, вчитель допомагає школяреві виявити власну пізнавальну активність та вміння перетворювати дійсність відповідно власних уявлень про світ. «Творчість дітей – глибоко своєрідна сфера їхнього духовного життя, самовираження і

самоутвердження, в якому яскраво виявляється індивідуальна самобутність кожної дитини. Цю самобутність не можливо охопити якимись правилами, єдиними і обов'язковими для всіх», – писав В.О.Сухомлинський [5, т.3, с.54].

Він був переконаний, що творчі здібності учнів найбільш ефективно розвиваються у ході продуктивної творчої діяльності. Творчість, індивідуальність, фантазія проявляються у навіть мінімальному відхиленні від формального підходу у навчальному процесі, наприклад у створенні учнями оригінальних продуктів, виробів, у процесі роботи над якими самостійно використовуються засвоєні знання, уміння, навички, здійснюється нове комбінування відомих способів діяльності або на основі неординарного підходу виконується завдання.

«Через казку, фантазію, гру, через неповторну дитячу творчість – вірний шлях до серця дитини. Я буду так вводити малюків у навколишній світ, щоб вони кожного дня відкривали ньому щось нове, щоб кожний наш крок був мандрівкою до джерела мислення й мови – до чудової краси природи. Дбатиму, щоб кожний мій вихованець зростав мудрим мислителем і дослідником, щоб кожний крок пізнання облагороджував серце й гартував волю» [7, с.32].

Будучи педагогом-практиком, В.О.Сухомлинський глибоко розумів природу дитячої психіки, реагував на найменший прояв емоцій, внутрішніх переживань дитини, був справжнім психологом дитячої душі. Сферою виховного впливу педагога-гуманіста був світ почуттів і уявлень молодшого школяра, а головним завданням для вченого були «тонкі дотичі» до внутрішнього світу дитини з метою навчити її робити власний життєвий вибір, активно пізнавати оточуючу дійсність, постійно відкривати нове і не втрачати жаги до цих відкриттів. Надзвичайно ефективними засобами такого впливу, на думку педагога, є зміст освіти у школі, адже вивчення рідної мови, природи, фольклорної творчості, залучення до найвищих досягнень духовної і матеріальної культури народу, його традицій, звичаїв, обрядів, народних ремесел стає не лише джерелом знань, а й незамінним засобом формування творчих здібностей учня. «Творчість починається там, де інтелектуальні й естетичні багатства, засвоєні, здобуті раніше, стають засобами пізнання, освоєння, перетворення світу, при цьому людська особистість немовби зливається із своїм духовним надбанням» – підкреслював педагог [5, т.3, с.566].

Підсумовуючи, слід зазначити, що багатогранна наукова спадщина Василя Олександровича Сухомлинського в центрі якої є проблема становлення і розвиток творчої

особистості, що, поза сумнівом, є гостро актуальною і для сучасних освітян. Адже у процесі організації навчально-виховного впливу на підростаюче покоління особлива увага має приділятися вихованню особистості, здатної самостійно мислити, відчувати відповідальність за справу, творчо ставитися до праці, самостійно знаходити вирішення життєвих проблем. Виховання таких якостей потребує відповідного педагогічного підходу, цілеспрямованого впливу педагогів протягом усього періоду навчання та виховання, оскільки творча особистість значно краще адаптується до соціальних, побутових та виробничих умов, ефективно їх використовує, удосконалює, змінює.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Выготский Л. С. Воображение и творчество в детском возрасте: Психологический очерк : Кн. для учителя. / Лев Семенович Выготский – 3-е изд. – М. : Просвещение, 1930 (перевид. – 1967, 1991 рр.). – 93 с:

2. Моляко В.А. Психология решения школьниками творческих задач / В.А.Моляко. – К.: Рад. школа, 1983. – 95с.

3. Морозов М.Н. Творческая активность сознания. /М.Н. Морозов.– Киев: Вища школа, 1976, – 182 с.

4. Лук А.Н. Мышление и творчество. /А.Н.Лук.– М.: Политиздат, 1976. – 144 с.

5. Сухомлинский В.А. Избр. пед. сочинения : В 3 т. / Василий Александрович Сухомлинский. – М.: Педагогика, 1979-1981. – Т.3.- 610 с.

6. Сухомлинський В.О. Проблеми всебічно розвинутої особистості / Василь Олександрович Сухомлинський. // Вибр. тв. : в 5 т. – К.: Рад. Школа, 1976. – Т.1. – С. 55-206.

7. Сухомлинський В.О. Вибрані твори : У 5 т. - Т.3.Серце відаю дітям. Народження громадянина. Листи до сина / Василь Олександрович Сухомлинський. – К.: Рад.шк., 1977. – 670 с.

8. Сухомлинський, В. Казки школи під голубим небом: казки, притчі, оповідання / Василь Сухомлинський; упоряд. О. В. Сухомлинська; худ. М. В. Перевальська. – К.: Радянська школа, 1991. – 191 с.

УДК 371 (09)

РОЗВИТОК ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ В.О.СУХОМЛИНСЬКОГО

Людмила БОНДАР (Київ)

У статті висвітлюються теоретично обґрунтовані й перевірені практикою роботи ідеї В.О.Сухомлинського з питань розвитку творчих здібностей молодших школярів. Наголошується на важливості їх утілення в роботу сучасних освітніх закладів.

Ключові слова: школа, педагог, молодші школярі, навчання, мислення, творчість, розвиток, здібності, природа.

В статье раскрыты теоретически обоснованные и проверенные практикой работы идеи В.А.Сухомлинского по вопросам развития творческих способностей младших школьников. Акцентируется внимание на важности их воплощения в практику работы современных образовательных учреждений.

Ключевые слова: школа, педагог, младшие школьники, обучение, мышление, творчество, развитие, способности, природа.

Звернення до досвіду минулого дає змогу краще пізнати те, що вже пройшло перевірку часом, виявити позитивні моменти, які можуть прислужитися в умовах сьогодення, адже система освіти забезпечує „збереження та збагачення українських культурно-історичних традицій” [1, с. 2], використання історичних надбань – пам’яток вітчизняної і світової культури. Серед численних уже апробованих новітніх систем навчання, особливої уваги заслуговує педагогічна система Василя Олександровича Сухомлинського. Вона постійно осмислюється, однак це ще „не відкрита книга”, яка чекає свого дослідника, бо твори Василя Олександровича надихають на високі вчинки, стимулюють учнів до самостійної діяльності та творчих пошуків.

Академік НАПН України
О.В.Сухомлинська, донька видатного педагога, завершуючи свої роздуми про „40-річне життя

творчості Сухомлинського без Сухомлинського”, наголошує: „...ми намагалися зосередитися на моментах спірних, контрверсійних, де наявні проблеми, що дають можливість дещо по-іншому подивитися на спадщину педагога – практика і теоретика” [2, с. 92]. Його педагогічні ідеї й нині дивують високою вірою в дитину, умінням знаходити дорогу до її серця, створити кожному вихованцеві умови його саморозвитку.

Перші роки роботи В.О. Сухомлинського в школі, до призначення директором, стали роками відкриття „потаємних куточків дитячої душі”. Роздуми над цим питанням були предметом обговорення і в післявоєнні роки. Василя Олександровича, уже не лише як у вчителя, а й як директора цікавила кожна дитина: „чим вона живе, що її хвилює і цікавить?”. Ще в 1951 р. він запропонував батькам посилати дітей до школи за рік до офіційного початку навчання (нині підготовка шестирічних дітей до навчання в